CZU: 811.135.1:821.135.1.09(478)(092)
ORCID: 0000-0002-4326-6744
DOI: 10.5281/zenodo.3419524

Elena UNGUREANU
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
(Chișinău)

NICOLAE MĂTCAȘ: „EU TAI ȘI TAI ÎN ROCĂ SĂ MI-L ÎNALȚ, SONETUL”

Nicolae Mătcaș: “I cut and cut the rock to lift it, the Sonnet”

Abstract: The poetic work of Nicolae Mătcaș fully exploits the reason for the creation, where a wealth of stylistic procedures and rhetorical figures are used, lexicon captured from all layers, registers and functional styles of the Romanian language (neologisms, archaisms, regionalisms, invented words, etc.), as well as elements of poetic syntax worthy of analysis. The examples were excerpted from the 4 volumes of author’s poetry that appeared in the *Opera Omnia collection. Contemporary poetry*, in Iași, 2016.
Keywords: Nicolae Mătcaș, sonnet, lexicon of poetry, poetic syntax, archaism, neologism, regionalism, repeated discourse.

Rezumat: Opera poetică a lui Nicolae Mătcaș valorifică din plin motivul creației, unde se face uz de o bogăție de procedee stilistice și figuri retorice, lexic captat din toate straturile, registrele și stilurile funcționale ale limbii române (neologisme, arhaisme, regionalisme, cuvinte inventate etc.), precum și elemente de sintaxă poetică demne de analiză. Exemplele au fost excerptate din cele 4 volume de poezie ale autorului apărute în colecția *Opera Omnia. Poezie contemporană*, la Iași, 2016.
Cuvinte-cheie: Nicolae Mătcaș, sonet, lexicul poeziei, sintaxă poetică, arhaism, neologism, regionalism, discurs repetat.

Dintre numeroșii autori editați până în prezent în colecția „Opera Omnia. Poezie contemporană”, tipărită la Iași, TipoMoldova, am ales să ne oprim asupra celor 4 volume de poezie semnate de lingvistul, poetul, omul de cultură și de stat Nicolae MĂTCAȘ, intitulate: *Bolnav de țară* (vol. I, II) și *Iar când cu miei va ninge prin ponoare…* (vol. I, II), apărute în 2016. Într-un studiu anterior (Ungureanu, p. 203-214), am meditat asupra motivelor abordate, cu precădere în sonete, asupra aspectelor intertextuale, lăsând pe din afară analiza bogăției de procedee și figuri, lexicul și sintaxa poeziei, asupra cărora în cele ce urmează ne vom concentra cu prioritate. Cercetătoarea Alexandra Cuniță spune în prefața unui studiu mainguenean de referință: „Operele literare, literatura în totalitatea ei devin obiect de studiu de mare interes pentru cercetătorii lingviști nu pentru că oferă modele de exprimare corectă și elegantă, în limba dată, a unei gândiri superioare, ci pentru că ne propun grile speciale de interpretare a limbii *în acțiune*” (Maingueaneau, p. 6).

BDD-A30396 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)

Aceasta are o dimensiune a absolutului, de aceea întotdeauna pune în evidenţă parte din totalitatea de posibilităţi, cum o vedea Eugeniu Coşeriu, atunci când vorbea despre limbajul poetic ca limbaj absolut (1994, p. 145-162).

Vom observa că un volum atât de mare de poezii, adunat de-a lungul vieţii, livrează cititorului o informaţie nu tocmai uşor de sistematizat. Făcând uz de un clişeu, pătrunzând în laboratorul de creaţie al poetului şi descosând din ţesătură firele şi aţele, vom constata, cu uimire, că se poate învăţa tot cursul de lexicologie de la facultatea de litere doar cu aceste volume în faţă.

Ca orişice poet, autorul are o preferinţă pentru anumite procedee stilistice şi figuri retorice. Prima dintre ele, frecventă şi expresivă, care se aruncă în ochi, este ENUMERAŢIA. Aceasta are multiple întrebuinţări în poetică, fiind o figură a insistenţei şi a accentuării. Iată cum poetul identifică iubita cu elementele primordiale ale vieţii: *Ai fost un mit, un înger, o idee, / Mai mult o vrere, mai puţin femeie. / Prim element:* ***foc, apă, aer, lut****, // Din care Dumnezeu ţi-a dat suflare* (II, *I*, p. 113) (în continuare vom cita din toate speciile, nu doar din sonetele autorului). Alteori, autorul apelează la enumeraţie pentru a sugera scurgerea timpului, dar şi sedimentarea lucrurilor în timp: *Doar unu-nfruntă, obstinat, Olimpul / Gravat în vânjul rocăi de granit, / Şi nu-l pot şterge* ***ploaia, vântul, timpul*** (II, p. 12). Aglomerarea de lexeme indică belşugul de expresie, nevoia de a cuprinde în doar câteva cuvinte un întreg univers cu tot ciclul său de reproducere: *Doar omul, hăituit din varii părţi, / El se preface-n* ***cuget, vise, cărţi,*** */* ***Cetăţi, corăbii, holde, fruct, legumă,***/ *Ca, în final, să se transforme-n* ***humă****, // Să-şi tragă toate sevă şi vigoare: /* ***Sământă, arbor, spic, izvor*** *şi* ***floare*** (II, p. 112).

Relaţiile antonimice (opoziţiile) pe care le creează autorul sunt din extreme semantice îndepărtate, greu de sesizat la prima lectură, făcând parte din posibilităţile nefructificate de uz, dar găsite de autor şi alăturate surprinzător, de exempu: *Când patria ţi-o cere să-i oferi onoarea ei (...)* / *Chiar de eşti* ***corb*** *sau* ***zdreanţă, şoldan*** (= tinerel, lipsit de experienţă) *sau* ***marinar*** (= aici: experimentat, „lup de mare”)*, / Avântă-te în luptă, arzând pe-al ei altar* (I, p. 246).

În sonetul *Aşa-s poeţii. Toată lumea ştie*, printr-o comparaţie a artei scriitorului cu arta pilotajului, întâlnim numeroase elemente enumerate întâi din câmpul semantic al zborului, apoi al geometriei, ulterior din câmpul semantic al scriiturii: *În* ***luping, ranversări, viraje, toaie. /*** *Scriu* ***linii, cruguri, unghiuri****:* ***geometrie*** */* (…) / *Nu ştiu de* ***tihnă, pană, plumb, hârtie*** (II, p. 109). Astfel, ***luping*** înseamnă „evoluţie acrobatică complexă a unui avion, constând în executarea unei bucle în plan vertical sau oblic”; ***ranversare*** „figură acrobatică de zbor, într-un plan vertical, prin care avionul îşi schimbă direcţia cu 180°, întorcându-se pe o aripă”, ***viraj*** „evoluţie a unui avion pe o traiectorie curbilinie orizontală”, iar regionalismul ***toaie*** se referă, probabil, la dornă sau vârtej. Asemănarea e, bineînţeles, spectaculoasă, ţesătură pe care o desenează avioanele pe cer poate fi privită ca un lăicer poetic. Autorul e consecvent în comparaţia aleasă, aducând încă o metaforă în corpul sonetului: ***fuzelaj*** (corpul unui avion sau al unui planor): *Când mai să-nfigă fuzelaju-n glie, / O-ntorc spre nouri* (II, p. 109).

BDD-A30396 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)

Desprinsă parcă din *Moşii* lui Caragiale, imaginea târgului se construieşte înşiruind cuvinte arhaice: ***chersân*** (= covată), ***găleată*** (= căldare), ***troacă*** (= covată, albie), ***hreapcă*** (= greblă) (II, p. 48) sau *Era pe când din prăzi creşteau iuzlucii* (= monedă veche; aici: venituri). / ***Secară, grâu, porumb, tezaur, mină, / Cadâne, oi, juncani, nectar, făină*** *– / Cu tot ne-ar fi-nghiţit başibuzucii* (= voluntari turci) (II, p. 308). Iureşul dansului se imaginează prin juxtapunerea şi coordonarea lexemelor din câmpul semantic al îmbrăcămintei: *Un iureş de* ***rochii, parfumuri*** *şi* ***lacuri, / Cercei*** *şi* ***mărgele, jobene*** *şi* ***fracuri*** */ Ne-nvolbură-n dorne, ne smulge din tracuri* (II, *I*, p. 74); sfera muzicii – prin denumiri de profesiii artistice şi denumiri de instrumente muzicale: ***Cobzari, aezi, lăută, fluier, nai****?* (II, p. 310); cataclismele naturale vs cele care se produc în sufletele umane: *Ne pasc din hău dezastre naturale: /* ***Surpări, înec, erupţii, jar, cicloane, / Îngheţ, seisme,*** *polii în frisoane / Şi globul însuşi scos din balamale ... / Nu sunt pe glob flageluri naturale / Umbrindu-le pe cele personale* (II, *I*, p. 301) sau *Fu grea povara:* ***ciumă, harţă, moarte, / Înec, cutremur, tunet, căzământ*** (…) / *…îmbrăţişa-le-voi cu brio, / Solemn:* ***speranţa,*** ***crezul*** *şi* ***amorul*** (II, *I*, p. 60).

Poetul mânuieşte cu mare uşurinţă relaţiile antonimice: *Nu-i regn în lume:* ***bestii, landre, sfinţi /*** *Ca să-şi renege propriii părinţi* (II, p. 299), dar şi alăturarea necanonică a mai multor sinonime eterosemante în acelaşi vers: ***Leal, bonom, blajin, culant,*** *latinul* (II, p. 386), accentuând spiritul excesiv de tolerant al omului cu sânge latin, în special, al moldoveanului (astfel, *leal* înseamnă „care-şi respectă cuvântul, angajamentul”, *bonom* „îngăduitor, credul”, *blajin* „blând, omenos”, iar *culant* „cu care te poţi lesne înţelege”).

Atmosfera de spital e redată prin termeni medicali neînţeleşi de ţăranul moş Stăvărache: *Înşiruim mărgele verzi pe aţă: /* ***Embol, stenoză, valvă, muşchi, licheni...*** (II, p. 206). Conştient că îşi solicită cam mult cititorul, la un moment dat autorul pune în gura personajului şi câteva replici pline de nedumerire: *De parc-ar fi pe front, într-o iscoadă: / – Ce-i aia* ***stent****?* ***Branulă****?* ***Embolie****? / Suporţi uşor o* ***angioplastie****?* (II, p. 210).

Cunoscător de excepţie al bogăţiei limbii române, spirit enciclopedic nesăţios, autorul nu se limitează la cuvintele uzuale, ci aruncă în circuitul poetic numeroase cuvinte arhaice (învechite) sau regionale (familiare) etc., forţând cititorul să le (re) găsească un (alt) sens printr-o întrebuinţare nouă, astfel încât unele poezii nu mai pot fi citite fără un dicţionar deschis în faţă. De exemplu, într-un sonet în care arată „schimbarea la faţă” a închisorilor contemporane (fenomen mult mediatizat în presa din România), autorul recurge atât la cuvinte neologice, rare, cât şi la cuvinte argotice, frecvente, cum bine se ştie, în limbajul delincvenţilor: (Temnicerii) *Se pregătesc de-o nouă ofensivă: /* ***Beton, bulău, cambuză, krâşa, pilă, / Baros, cazma, tun, şpagă, ţeapă, bilă*** (II, p. 52); argotismele ***bulău*** însemnând „închisoare”, iar ***cambuză*** – „pachet cu alimente primit în penitenciar”, ***cazma*** „palmă mare, lată” (expresia *a pune cazmaua* (*pe cineva*) însemnând „a-şi însuşi prin furt (*ceva*), a fura (*ceva*)”. Interesant e că autorului nu i-a scăpat faptul că chiar şi un cuvânt neutru precum ***tun*** în calitate de element de argou are sensul de „operaţiune ilicită (escrocherie, furt, spargere etc.) de mare anvergură, aducătoare de profituri uriaşe”, dar şi sensul din domeniul toxicologiei: „seringă utilizată pentru injectarea intravenoasă a unui drog”,

BDD-A30396 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)

obiect tot mai frecvent în arsenalul deținuților. Se poate face poezie și din astfel de cuvinte? Iată că se poate! Adăugăm la toate astea alte argotisme precum: ***șpagă*** „mită, șperț, bacșiș", ***țeapă*** „înșelătorie", ***bilă*** „cap, țeastă", apoi ***baros*** (cuvânt format de la *barosan* „agent de poliție"; excluzându-se sensul de *ciocan* aici), pilă „protecție" (*a avea pile*), dar și cuvântul rusesc ***krâșa*** cu o gamă întreagă de sensuri din câmpul semantic al infracționalității (acoperire, pile, pază, bandă de infractori, taxă de șmecher) (Druță, Buruiană, p. 166). În sfârșit, enumerația este un procedeu simplu, dar cu impact, atunci când autorul evocă imaginea parlamentarului/senatorului care trebuie să completeze declarația de avere: *Îşi trecu pe îndelete, cu scrupul de tipicar, /* ***Puşti, relicve, giuvaieruri, căşti, bastoane, jartiere, / Ferme, vite, bărci, terenuri, şandramale, cariere, / Case, vile, limuzine, iahturi, baruri, cont bancar****...* (II, *I*, p.163).

NEOLOGISMUL are un rol important în structura acestor poeme și sonete, și anume acela de a aduce în actualitate ritmuri și forme pentru unii demodate. Ploaia de neologisme este ca o transfuzie de sânge versurilor, unde mai pui că autorul își trimite fără milă cititorul la bibliotecă, utilizând zeci de termeni din medicină, geologie, navigație (marină), politică, lingvistică sau filozofie: ***cord*** (II, p. 208), ***entorsă, plex, menisc*** (I, p. 239); ***scalp*** (II, p. 229), ***acromicrie*** (II, p. 332), ***cancroid*** (II, p. 348), ***clonism*** (II, p. 351), ***echimoze, trombe, blocaje*** (II, *I*, p. 231), ***abject, imund, fetid, cernicolor*** (II, *I*, p. 229), ***stent*** (II, p. 213), ***misogin*** (II, p. 231), ***misandră*** (II, p. 231) (**medicină**); ***etambou*** (II, p. 20), ***vergă*** (= bară fixată perpendicular pe catarg pentru susținerea velelor) (II, *I*, p. 337), ***cargou*** (**navigație**) (II, p. 273), ***biotop*** (II, p. 62; II, *I*, p. 170), ***fitofag*** (I, *I*, p. 37), ***antropofag*** (II, p. 229) ***spondil, oxifil*** (II, p. 40), ***spadix*** (corect: *spadice*) (II, p. 239) (**biologie**); ***echinid*** (II, p. 332), ***amniotă*** (**zoologie**) (II, p. 368), ***sintagme, ortofone, ortograme*** (II, p. 166), ***stilemă*** (licență; corect: ***stilem***) (II, p. 286) (**lingvistică**); ***siroco, crivăț, alizeu*** (II, p. 15) (**geografie**); ***zircon, cianit*** (II, p. 12) (**mineralogie**); ***volute*** (**arhitectură**) (II, *I*, p. 81); ***ectip*** (II, p. 67) (filozofie), ***vrie*** (= rotație) (**aviație**) (II, p. 366), ***internet, laptop, sms, site*** (II, *I*, p. 37), ***IT, facebook, like*** (II, p. 101), ***on-line, e-mail, smartphone, skype*** (II, p. 52) (**tehnologia informației**). Modernizarea stilului a făcut posibilă prezența unor englezisme ca ***full*** (II, p. 91) (engl.) (>*full-time*) cu norma întreagă, ***trust, offshore*** (II, p. 96), ***geep, mall, yaht, lainer, card, bodyguard*** (II, p. 81) etc. Bineînțeles că nu orice cititor acceptă ușor această „inserție de noutate", găsindu-le pe alocuri forțate și nepoetice; cu toate acestea, autorul le consideră elemente ale lexicului care dau o notă de prospețime discursului poetic.

Un exemplu de poezie-ghicitoare, ermetic, în stilul lui Ion Barbu, am putea spune, este următorul, în care autorul pur și simplu se dezlănțuie: *Mă doare astmul Zlatnei* ***mortifer*** (= aducător/purtător de moarte), / ***Ampoiul*** (râu) *prăbuşindu-se-n* ***ravenă*** (= vale), */ Izvoarele ce-au şters-o din* ***avenă*** (= prăpastie), */ Simţind burghiul* ***cianurifer*** (= care conține cianură). *// La fel, şi frunza roasă de* ***falenă*** (= fluture), */* ***Protozoarul*** (= încrengătură) *supt de* ***rotifer*** (= vierme). */* ***Aretele*** (= berbec) *mă doare,* ***pestifer*** (= pestilențial)*, / Şi taurul ce cade în arenă* (II, *I*, p. 142). Tot un fel de ghicitoare e și strofa următoare: *Pe-un sân –* ***bourbon****, pe altul –* ***staropramen****, /* ***Gambrinus, pilsner, budvar*** *– mai la vale, / Încât ai bea la rând şi trei* ***ocale****, /* ***Hadâmb*** *să fii de rând sau mare* ***famen*** (II, *I*, p. 327) – imaginea tulburătoare a unei chelnerițe într-o tavernă.

BDD-A30396 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)

Acest stil ***flamboaiant*** (II, p. 68), caracterizat prin complicarea și rafinarea expresiei, este una din trăsăturile poeticii lui Nicolae Mătcaș. Nu că le-ar fi căutat cu tot dinadinsul – mai degrabă poetul le cunoaște sensurile și exploatează din plin aceste posibiltăți.

ARHAISMELE conviețuiesc cu neologismele, într-un demers ca al celui mai îndârjit poet postmodern, reușind de cele mai dese ori o reactivare de sensuri: ***Izvoadele*** *ne* ***oblicesc*** (= dovedesc) *obeze, /* ***Trecute vremi de doamne și domnițe*** (II, *I*, p. 112); *Te-****adastă****-un pat de cetini pe* ***ceair*** (= ocol) (II, *I*, p. 221); ***Solvesc*** (= se dizolvă) *meridiane-n paralele* (II, p. 61), *Își face toamna ordine-n* ***abalde*** (= magazii) (II, p. 66) etc. Pentru unele lexeme învechite autorul are chiar o anume preferință, de exemplu: ***îndarn*** (= în zadar) (întâlnit de 8 ori) sau ***olm*** (înv.) (= mireasmă) (întâlnit de 6 ori).

Cuvintele de altădată au rolul de a nuanța expresia, de a-i da o anume greutate, încărcătură și chiar preț versului, reconstituind imagini pierdute în timp: ***agarinesc*** (= păgânesc, necredincios) (înv.) (I, *I*, p. 12), ***otrep*** (= cârpă, zdreanță) (II, *I*, p. 14), ***advar*** (= amulet, talisman) (II, *I*, p. 26), ***price*** (= ceartă, neînțelegere) (II, *I*, p. 339), ***ogod*** (= cinste, omenie) (II, *I*, p. 341), ***armoarii*** (= blazon) (II, *I*, p. 252), ***ostoi*** (= potolire, alinare) (II, *I*, p. 371), ***vlavie*** (= putere, vlagă) (înv.) (II, *I*, p. 216), ***adamască*** (= plantă, stofă țesută cu flori) (II, *I*, p. 216), ***zimberéc*** (= arc, mașinărie) (II, p. 72), ***beizadea*** (= fiu de domn, principe) (II, p. 91), ***iuzluc*** (= veche monedă turcească de argint având valoarea de o sută de parale) (II, p. 308), ***başibuzuc*** (= voluntar turc, aparținând trupelor neregulate) (II, p. 308), ***șole*** (= opinci) (II, p. 310), ***zeche*** (= cojoc) (II, p. 310) etc.

REGIONALISMELE (mult mai puține, bineînțeles), au și ele un rol important, indicând un soi de recunoaștere a funcționării și stratificării teritoriale a anumitor lexeme (numite în limbajul lingviștilor diastratic). Prezența lor în poezia lui Nicolae Mătcaș arată, pe de o parte, cunoașterea semnificației acestora, fiind vorba nu doar de moldovenisme, ci și de muntenisme sau ardelenisme. Ca excepție, uneori se dă și varianta din limba literară, pentru a-l scuti, eventual, pe cititor de o căutare în plus în dicționarul limbii române. Așa e cazul substantivului *uium* (II, *I*, p. 23) (mold.), explicat în unul din versuri astfel: *Plătim, grăbiți,* ***uium*** *sau, altfel,* ***vamă*** (II, p. 193).

Unele regionalisme nu mai sunt actuale, purtând astfel și eticheta de învechit, de exemplu, din clasa **verbelor:** ***a astruca*** (= a acoperi) (înv. și reg.) (II, p. 351), ***a slomni*** (= a ochi) (II, p. 54); ***a smomi*** (= a înșela) (înv. și reg.) (II, p. 327), ***augni*** (= a se mira) (II, p. 266), ***a zobi*** (= a zdrobi) (I, p. 533); din clasa **substantivelor**: ***bijoi*** (= șipot) (reg.) (II, *I*, p. 127); ***bunețe*** (= bunătate) (reg.) (I, p. 522), ***bușcă*** (= mușcătură) (II, *I*, p. 133); ***celșag*** (= înșelare, amăgire) (II, p. 319), ***dărabă*** (= bucată) (II, p. 307), ***hârzob*** (= funie; în expr.: *a se crede cu hârzobul coborât din cer*) (II, p. 233), ***otpust*** (înv. și reg.) – formulă bisericească de binecuvântare (II, p. 358), ***șarturi*** (= socotele) (II, p. 321), ***burmă*** (= inel): *boiul tras prin* ***burmă*** *dând în floare* (II, *I*, p. 343); din clasa **adjectivelor**: ***abraș*** (= nărăvaș) (I, p. 536); ***bolând*** (II, *I*, p. 81), ***ócoș*** (= meșter, șmecher) (II, p. 247), ***zărghit*** (= smintit) (I, p. 401); din clasa **adverbelor**: ***estimp*** (= în acest an) (I, p. 132; II, p. 265).

BDD-A30396 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)

CUVINTELE OCAZIONALE, INVENTATE sau RARE. Se întâlnesc destul de multe cuvinte inventate, construite, în special, prin derivare, de exemplu, prin adăugarea de sufixe, de exemplu, ***-ie**: Cu greu apasă chinu-n* ***captivie*** (I, p. 513); ***pluripartidie*** (II, p. 179), ***stupizie*** (II, p. 338), ***țanțoșie*** (*I*, II, p. 119), ***nărăvie*** (I, p. 390); ***-ean***: *Cocorii când se-nșiruie în zbor / Și, gurluind, o iau spre paradis, / Deasupra mea –* ***damoclean*** *– planează / Cuțitu-acelui țipăt de cocor* (I, p. 242); ***-idă***: *De cum îi vezi, te prinde* ***alergida*** (= boală alergică) (II, *I*, p. 336); ***-esc***: *dans* ***ielesc*** (II, *I*, p. 93*)*; ***-giu**: M-aș duela cu duh de* ***duelgiu*** (II, *I*, p. 376) sau prin adăugarea de prefixe, de exemplu, ***des-***: *Și cine trage plugul când* ***țara*** *se* ***desțară****?* (I, p. 250); ***în-***: ***Învlăguiește****-mi c-un sărut roua, izvoarele, /* ***Însfeșnicește****-mi c-un surâs pe boltă luna, stelele* (I, *I*, p. 172); *Din olmul ei pe mine să mă-****nruguri*** (II, *I*, p. 343), ***-a**: a nimba←nimb* (= a aureola): ***Nimba*** *belșugul nostimei perechi* (II, *I*, p. 368); ***a inela*** cu încă un sens pe lângă cele 2 atestate: a oferi un inel cuiva (dicționarele indică doar sensul 1. *a ondula* și sensul 2. a secui (arborii)): *În sclipitor inel de piatră rară / Te-aș* ***inela*** (II, *I*, p. 229); ***-i**: orfevrări ← orfevrărie* (meșteșugul creării obiectelor de artă aplicată, din metale prețioase): *…****orfevrărind*** *sclipirea în giuvaiergicale* (II, *I*, p. 230).

Cele mai multe dintre cuvintele create au o structură foarte transparentă: ***asfalten*** (II, p. 48), ***păunatru*** (II, p. 100), ***naufrânge*** (II, *I*, p. 368), ***țopesc*** (II, p. 118), ***aprilin*** (II, *I*, p. 121), ***cordivoră*** (II, *I*, p. 269), ***luxurin*** (II, *I*, p. 147), ***mnemofag*** (II, p. 229), dar se întâlnesc și unele greu de descifrat: ***pomoară*** (II, *I*, p. 271), ***dârg*** (II, p. 48) etc.

De la caz la caz își fac apariția unele cuvinte rare: ***uranisc*** (= baldachin) (II, p. 7), ***abnorm*** (= anormal) (II, p. 12), ***orc*** (= infern) (II, p. 316). Dacă despre *liră* nimeni nu ar spune că nu face parte din lexicul poetic, un sinonim al cuvântului *liră*, și anume *heptacord*, ar fi găsit de mulți cititori drept unul nepoetic. Autorul însă i-a găsit o întrebuințare ideală, în versuri precum acestea: *Când vine-un rapid, când pleacă rapidul din gară, / Mi-s strunele inimii-ntinse ca un* ***heptacord****. / Alină-le ori le smulge cu poftă de fiară, / O, dulcea și tandra mea fiară, Gara de Nord!* (I, *I*, p. 79).

ARGOTISME sunt relative puține, dar nu lipsesc: *Suflul lor, zbânțul lor, feciorelnicul* ***șpil*** (= joc) (II, p. 69); *La vremuri noi casapi de neam* ***ciumete*** (= bătăuș) */ S-au dat în stambă drept liberatori* (II, p. 320); *Ca-n plină zi să-ți* ***ciușde*** (= să-ți șterpelească) *miliardul* (II, p. 327).

INVERSIUNEA e un alt procedeu pe care îl stăpânește perfect poetul: *Dalbe flori de nufăr,* ***întreba-vă-voi*** (I, p. 380); *Și-o pată de mocirlă* ***putea-s-ar strecura*** (II, *I*, p. 66); *Li-s fiii de la naştere orfani, / Pe care, dulci, bunicii* ***crescu-mi-i*** (II, *I*, p. 135); *Spre-al lui nea Grig viu visul azi pasu-****ndrepte-li-su*** (I, p. 263); *Un mic taifun (****feri-mi/ni-l-ar sfântul!****)* (II, p. 238); *Dar zborul meu* ***fostu-mi-a frânt*** (I, *I*, p. 284); *Să nu văd gândul* ***cum ascunde-și-l?*** (II, *I*, p. 110); *Decât să-mi facă numele meu vil, / Mai bine corbii* ***ciugulească-mi-l*** (II, *I*, p. 110) etc.

FORMULELE DE PERFECT SUPRACOMPUSE, meșteșugit utilizate, amintesc de poezia clasică: *Atâtea lumi şi lucruri* ***s-au fost șters*** (II, p. 60); ***S-au fost deschis*** *să-l ieie pe marele căzut* (I, p. 139); *Vei înțelege cât de mult* ***te-am fost iubit****, / Enigma mea de astăzi și de ieri* (I, *I*, p. 176); la fel ca și INFINITIVELE LUNGI: *Când* ***fu a se facere***

BDD-A30396 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)

(I, p. 232); *Ne plâng căzuţii, câţi* ***i-ar înghiţire*** (II, p. 186); *Frumoasă floare, / floare de soare, / cin'* ***te-o secerare*** */ şi* ***te-o sărutare****?* (I, *I*, p. 225); *Zdrobită când vei reveni,* ***mă vei aflare*** */ Într-un stobor în zvon de clopot claustral* (I, *I*, p. 274); *N-o să te-ntrebi de unde-****or mai venire*** (II, *I*, p. 48).

Din formulele populare, pe lângă inversiune, autorul preferă RELUAREA PRONUMELUI PERSONAL: ***lega-le-ar burduf le-ar****, / de draci* ***ghilosi-le-ar****, /* ***pur-ta-le-ar*** *pe valuri / departe de maluri* (I, *I*, p. 330); *Dar gândul fatal mi-a tot* ***rosu-mi-a creierul, rosu-mi*** (I, *I*, p. 88). Forma veche de *sânt* a verbului *a fi* este alăturată formei actuale recomandate *sunt*, creând o opoziție semantică **sfânt– păcătos**: *şi nici / poet nu* ***sânt***. / ***Sunt*** */ un biet muritor de rând* (I, *I*, p. 298); *Chiar eu mai* ***sunt****. Dar nu* ***sunt*** *cine* ***sânt*** (II, *I*, p. 322); *Fără dragoste, Doamne, nimica nu* ***sânt****. //... Fără dragoste, Doamne, nici Tu nu mai eşti…* (I, *I*, p. 201).

JOCURILE DE CUVINTE (al antonimelor, paronimelor etc.) pun în valoare şi mai mult expresia poetică: *Cu vânj arap de sânge* ***eupatrid****, / Cel mai bogat în* ***patrii*** *om din lume, / Cum intru-n humă, jalnic* ***apatrid*** (II, p. 85); ***Agnostic*** *pătimaş sau* ***anagnost*** (II, p. 249); ***Furia*** *să n-o nfigi până-n plăsele, / Când vezi că cel mai haplea impostor /* ***Fur-ia*** *comândul propriului popor? / Să-ţi ardă-atunci de lună şi de stele?!* (II, p. 402); ***Emelea*** *lor – către* ***Pepelea****-al nostru* (II, p. 34).

Poetul are libertate maximă nu doar la utilizarea bogatului tezaur al limbii, dar are deschidere şi pentru crearea de forme şi cuvinte noi, optând, adesea, pentru forma de plural a unor nume proprii, de exemplu: **continente, ţări** şi **regiuni** (*Descoperă* ***americi*** (I, p. 280); *Un foc joacă rumba pe ţărm de-****australii*** (II, *I*, p. 100); *Când peste ani, întorşi de prin* ***Americi****, / Din* ***Australii****,* ***Indii*** *şi* ***Antile*** (I, *I*, p. 168); *În* ***spanii*** *se-aruncă* (I, p. 259); *Feciorii spre* ***italii*** *compásu-l ţin la zi* (I, p. 262); *Lui nu-i ajung o sută de* ***Crimei****!* (II, p. 35); *Cum cerne vântul în* ***sahare*** *duna* (II, *I*, p. 17); **personaje mitologice** (***herculii*** (I, p. 258); *Acasă,-n prag, cernite* ***penelope*** */ Mai ţes speranţe, aşteptând* ***ulişii*** (II, *I*, p. 40); **personalităţi** (*Ca ieri, veneam să îl supunem, nordul, / De slavă beţi,* ***esenini*** *scandaloşi* (I, p. 268); *Gravându-l cu penelul zugravilor* ***neculci*** (II, *I*, p. 89); **monumente arhitecturale şi istorice** (*Am spart fortificate* ***moncade*** *şi* ***bastilii*** (II, *I*, p. 12).

Dacă un vers atât de riguros precum al sonetului îi cere modificarea accentului cuvintelor, autorul nu se sinchiseşte să o facă, fără a sacrifica ideea: *Pe stângul se prelinse o* ***altá*** (I, *I*, p. 64); *Aidoma lui* ***Dédal*** *şi Icar, / Îmi fac arípi – de pânză, nu de ceară!* (I, *I*, p. 63); *Să le simţim* ***murmúrul*** *lor aproape* (II, *I*, p. 59); ***murmúr*** (II, p. 253), *Viaţa-şi* ***úrmă*** *cursul apăsat şi greu* (II, *I*, p. 109). Apelând la tot felul de licenţe poetice, poetul îşi permite să schimbe accentul atunci când o cere rima: *Rotiţi pe-o clipă unghiu-n sens* ***invérs*** (II, p. 197); *Tu, trecător pribeag cu pas* ***molcúm*** (II, *I*, p. 23) sau să inventeze noi forme de plural unor substantive consacrate: *În* ***scorbure*** *se găvozdesc vântoase. / În crengi* ***vioare-****şi scârţâie arcuşul* (II, p. 33), sau să le schimbe genul substantivelor, de exemplu: *Ia loc un pic sub* ***ramii*** *mei,* ***vergúrii*** (II, *I*, p. 23) (masculin în loc de ambigen).

BDD-A30396 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)

CONVERSIUNEA e un alt procedeu la care se recurge, constând în formarea cuvintelor prin schimbarea categoriei gramaticale: *Icar* (nume propriu) → *icar,-ă* (adj.): *Iar privirile noastre – două firave aripi* ***icare*** (I, *I*, p. 54); *Heracle* (subst., nume propriu) → *heraclu,-ă* (adj.): *…puterea sa* ***heraclă*** (II, *I*, p. 78); *Procust* (subst., nume propriu) → *procust,-ă* (adj.): *S-o împietrească-n pofta sa* ***procustă*** (I, p. 342); *Eminescu* (subst., nume propriu) → *eminesc,-ă,-e,-eşti* (adj.): *Şi să răsar Luceafăr* ***eminesc*** (II, *I*, p. 39); *Să te cununi sub teii* ***eminești*** (II, *I*, p. 186); *Esenin* (subst., nume propriu) → *esenineşte* (adv.): *Cum plâng,* ***esenineşte****, derbedeii...* (II, *I*, p. 114); *lăstun* (subst.) → *lăstun,-ă* (adj.): *tinerețea* ***lăstună*** (I, *I*, p. 320); *Cernobâl* (subst., nume propriu de localitate) → *cernobâl,-ă* (adj.): *Vinele gri* ***cernobâle*** (I, p. 148). Un caz extrem de rar e când verbul în forma sa de conjunctiv poate prelua funcțiile unui substantiv: *Aci se iau la-****ntreacă****, aci se hârjonesc* (II, *I*, p. 93) (*întreacă* ← *întrecere*).

În aceeași ordine de idei, autorul practică deliberat figuri frecvente în textele folclorice – sincopa și eliziunea, când sunt eliminate sunete și silabe din cuvânt: *De mai* ***adulmă*** *a copilărie* (I, p. 471), *Dar timpul, vai, și dragostea o-****adumbră*** (II, *I*, p. 59); *Iar când, bătrân, se* ***gată****-n strai de nuntă* (II, p. 68); *Hermina-i o mireasă când se* ***gată*** */ Cu albul argintiu al blănii sale* (II, p. 251); ***Frumsețe****-n jur sporit-am și vigoare* (II, p. 131); *Și eu mă* ***usc****…* (II, p. 228); *Minciuna când* ***asurde*** *adevărul* (II, p. 300); *Să-ți* ***prețui****, dulce, nimburile toate* (II, *I*, p. 26); *Lovește-mă,* ***timpe****, cu ploaie de piatră* (II, *I*, p. 85); *Vreun Făt-Frumos să-ți* ***săgete uşure*** */ Dar ce mă fac cu razele de glajă / Ce le* ***săgeată*** *soarele-mbătat* (II, *I*, p. 232); *Când singurarea inima-ți* ***săgeată*** (II, *I*, p. 103); *Mi-****nfloare*** *viu, un cearcăn, sfidant, liliachiu* (*I*, II, p. 7).

De asemenea, printre figurile fonetice se disting cele câteva ALITERATII (eufonii) savuroase: *…****gr****âu al* ***gr****aiului* (II, p. 153); *Sorbind din* ***cup****a* ***culp****ei* ***culp****eci****utu****ri* (II, p. 399); *O vérgură* (înv.) *naiadă ca* ***r****oura* ***r****ăsurii* (II, *I*, p. 18); *Oricât de* ***marmoree-i armoreta,*** */ Cât* ***tim****p* ***mira****j și pasiuni vor fi, / Iubirea nu s-a stinge niciodată* (II, *I*, p. 280), iar dintre figurile sintactice, un CHIASM de mai mare dragul: *Eu, cioplitorul de* ***bazalt*** *întru* ***cuvinte****, / Tu, cioplitorul de* ***cuvinte*** *în* ***bazalt*** (I, *I*, p. 113).

Un procedeu inedit (ale cărui subtilități le-a explicat cu multă răbdare studenților pe vremea când preda cursuri de sintaxă la catedră) la care nu are pereche este construirea de comparații-metafore cu ajutorul așa-numitului ELEMENT PREDICATIV SUPLIMENTAR (o parte de propoziție despre care s-a scris mult în literatura de specialitate, având un cumul de funcții sintactice). Deși este dificilă la analiza gramaticală, este deosebit de expresivă și productivă în poezie: *În mâna ta se mlădia* ***boi*** *lemnul* (II, p. 178); *Afacerea-i mergea* ***bandă rulantă*** (II, *I*, p. 212); *S-a dat iar cep la inimă. Vermútul / Pornit-a* ***râu*** *să gâlgâie-n artere* (II, p. 203); *Mă usucă* ***stiblă*** *plânsu-mi* (II, p. 29); *Curg firele* ***suveică*** *printre iţe* (II, p. 17); *Te-ncolăceşte* ***şarpe*** *gelozia* (II, *I*, p. 175) etc.

Nu în ultimul rând, utilizarea unei TOPICI neordinare, cu puternice accente expresive – demonstrează veritabile calități de structurare și destructurare a enunțului. Inversarea locului obișnuit al unui element îl fac pe cititor mai atent,

BDD-A30396 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)

cerâdu-i uneori reluarea lecturii. Exemple se găsesc din abundență. Cele mai nevinovate sunt cele care inversează locul elementelor în cadrul frazeologismleor, de exemplu: *Jivraju-i puse-n roate navei beţe* (II, p. 24) – formula stabilă fiind *a pune beţe în roate.* Avem aici un exemplu mai rar de adjectio + transmutatio: *a pune în roate (+ navei) beţe*. Un caz de detractio avem aici: *Ţi-e inima un purice de frică* (II, p. 89) ← *a avea inima* ***cât*** *un purice (de frică)*.

Adverbul este partea de vorbire cel mai frecvent intercalată în topica obișnuită: *La vară pescărușii vor –* ***oare*** *– reveni?* (I, p. 262); *Moartea lor n-ar putea a – nicicum – ne desparte* (I, p. 463); *Prin copii, nepoţei, strănepoţi vom –* ***în veci*** *– dăinui* (I, p. 463); *Dar vine punctul critic când se schimbă / Spre-a nu se mai –* ***în veci*** *– putea schimba* (I, p. 483). Alteori adresarea e cea care întrerupe o construcție verbală la timpul viitor: *te voi diviniza ca pe preasfânta născătoare de Dumnezeu, / dară nu te voi,* ***dragă****, iubi* (I, *I*, p. 352). Din cauza coincidenței acordului, unui cititor neatent i-ar putea scăpa finețea acestui subtil joc de poziționare a cuvintelor în propoziție; astfel în versul *Spălat cu lacrimi,* ***Drumul Crucii****, grele* (II, p. 307), *grele* se referă la *lacrimi*, nu la *Cruce*.

Odată ce a învățat procedeul și a văzut că prinde, poetul îl mai încearcă de câteva ori cu aceeași îndrăzneală, intervenind fără teamă în structura osificată a construcțiilor verbale sau în structura îmbinărilor libere: *Că mieii luzi, din vale,* ***le-ar – apa – tulbura****?* (II, *I*, p. 66); *Mai știi, poate-n* ***bruscul – al vieții – suspans*** (II, *I*, p. 74).

Un tipaj sintactic plăcut autorului, cu accent pe ultimul cuvânt al versului, apare în versul ce constituie titlul prezentului studiu: *Eu tai şi tai în rocă să mi-l înalţ,* ***Sonetul***; același model îl găsim reluat de mai multe ori: (drepturi) *Trudind din greu, s-ar prea putea să aibă / Mai multe decât victima,* ***călăul*** (II, p. 331); *Pentr-un călcâi poți rezista de* ***pâine*** (II, p. 332); *Nu plânge, iubito, cu lacrimi de sânge, / Spre celălalt nu plec chiar astăzi* ***tărâm*** (I, *I*, p. 178).

În același vers coexistă forme inversate ale topicii cu formele obișnuite: *Zadarnic mersul timpului? Ochérii /* ***I-i smulgi, i-i cerci, i-i răsucești*** *și* ***spargi i-i****?/ Pași spre ne-unde micii? 'N hăuri largii? / Te-a – pân-la piele, lotrul! – despuiat* (II, p. 297) (puțin pretențios și manierist, avem aici un exercițiu de mare virtuozitate, amintind de stilul inconfundabil al lui Șerban Foarță). Forma aceasta, extrem de rară, de plasare a pronumelui anteclitic în poziție postclitică, e dictată mai degrabă de rimă decât din alte rațiuni: *Din alte lumi exemple – din jur – ne ies cu plinul / Ce fac în fața morții și* ***număr anii când și-i.*** */ O lebădă când pierde iubitul său, carminul, / Din cer în hău se-aruncă (Ce devotați,* ***deplânșii****!), / Imaginar, în zboru-i, sărută chipul blând* ***și-i*** */ Îngână cel din urmă, al veșniciei, imnul* (II, *I*, p. 108).

O construcție sintactică interesantă, cu o arhitectură de clepsidră, o putem dezarhitecturiza din versul: ***Dă****-i,* ***Doamne****,* ***speranțele*** *me****le*** */ Și* ***nu i le, Doamne, lua*** (I, *I*, p. 58), cu un joc al verbelor antonimice *a da – a lua.*

Toate aceste structuri și formule demonstrează o perfectă cunoaștere a sistemelor lexical, morfologic și sintactic, dar și a posibilităților și deschiderilor din registrul stilistic al limbii române, aspecte care s-au regăsit în cursuri predate de autor cu multă pasiune la facultate.

BDD-A30396 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)

A plasa conjuncțiile la capăt de vers sau a demonta pronumele interogative din locul lor tradițional în enunț și a le plasa în orice alt loc e un exercițiu de versificație nu chiar la îndemâna oricui, indicând maturitate și siguranță: *Au câte-au stors din umbra-mi stropul viu, / Răcoarea stingătoare-a setei* ***câte?*** (II, *I*, p. 193); *Îmi sfarmă* ***când*** *memoria ilăul* (II, p. 163); *Pe unchiul Dédal, foc de mânios, / Invidia-l va roade* ***când*** *la os* (II, *I*, p. 14).

Spirit enciclopedic, Nicolae Mătcaș își populează universul poetic cu numeroase ființe mitologice, multe în perechi, potrivind, în ideea conceptului de discurs repetat, contextul mitului unui context actual(izat). Sunt cam 100 de personaje, pe care criticii le-au trecut în revistă. A trăi viețile lor celebre înseamnă a le cunoaște. Putem atribui această asemănare însuși autorului, care declară într-una din poezii: *iar dorul de tine mă mistuie-ntruna / de parc-aș fi –/ noapte și zi –/ un* ***Ulise****-notând spre Ithaca?* (I, *I*, p. 38). Ulise (în greacă Odysseus), cum bine se știe, este eroul cel mai cunoscut din întreaga Antichitate. Legenda lui a constituit subiectul *Odiseei*, iar Ulise a fost adesea considerat de către filozofii stoici drept tipul Înțeleptului (Grimal, p. 497). Într-un moment de singurătate și așteptare, eul liric se adresează iubitei: *Dar nu vedeai că nava-mi* ***naufrânge*** (II, *I*, p. 368). Trăită pe cont propriu, intens spiritualizat, odiseea Înțeleptului e a unui lucid pe care îl apasă cunoașterea, dar, trecută prin valurile suferinței, tot ea îl înalță.

Ne-am tot întrebat cât rău facem acestor sonete, destructurându-le și scoțându-le oasele (= cuvintele) la vedere, dar ne-am împăcat până la urmă cu gândul că un astfel de sacrilegiu e necesar ca act hermeneutic, pentru a urmări, în același timp, limba *în acțiune*, în acțiunea actului poetic.

CITATELE se dau conform următoarelor sigle:

I = **Mătcaș**, **Nicolae**. *Bolnav de țară,* vol. I. Iași: TipoMoldova, 2016, 562 p.

II = **Mătcaș**, **Nicolae**. *Bolnav de țară,* vol. II. Iași: TipoMoldova, 2016. 484 p.

I, *I* = **Mătcaș**, **Nicolae**. *Iar când cu miei va ninge prin ponoare…*,vol. I, Iași: TipoMoldova, 2016. 380 p.

II, *I* = **Mătcaș**, **Nicolae**. *Iar când cu miei va ninge prin ponoare…*,vol. II, Iași: TipoMoldova, 2016. 444 p.

Referințe bibliografice:

1. COȘERIU, Eugeniu. Limbajul poetic. În: *Prelegeri și conferințe (1992-1993). Anuar de lingvistică și istorie literara, t. XXXIII, 1992-1993*. Seria A. Lingvistică, Iași, 1994, p. 145-162.

2. DRUȚA, Inga. BURUIANĂ, Sabin. *Dicționar de argou și expresii colocviale (rus-român)*. Chișinău: Arc, 2017.

3. GRIMAL, Pierre. *Dicționar de mitologie greacă și romană.* Prefață de Charles Picard. Trad. din fr. de Mihai Popescu. București: Saeculum, 2003.

4. MAINGUENEAU, Dominique. *Pragmatică pentru discursul literar. Enunțarea literară.* Colecția Academica. Seria Științele limbajului. Trad. de Raluca-Nicoleta Balațchi. Prefață de Alexandra Cuniță. Iași: Institutul European, 2007.

5. UNGUREANU, Elena. Nicolae MĂTCAȘ: „Râvnesc infinitul ca nava un port”. În: *Limba română* (Chișinău), 2019, nr. 1, p. 203-214.

BDD-A30396 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 13:08:59 UTC)